

Opponensi vélemény

Csizér Kata: Az angoltanárok motivációja: Egy feltáró kutatás eredményei

című akadémiai doktori értekezéséről

A bírálat az elektronikus (pdf) formában megkapott értekezés (225 oldal + 14 oldal függelék) és annak tézisei (17 oldal) alapján készült.

Az értekezés bevezető fejezete nyomán kirajzolódik a szerző tudományos pályaképe, és megismerjük a bemutatott kutatómunka elvégzésének motivációját is. Talán nem véletlen, hogy a szerző motivációkutatóként részletesen jellemzi saját motivációját, és leírja, miért választott dolgozatának tárgyául egy számára viszonylag új területet, azaz miért fordult érdeklődése a diákok motivációjáról a tanárokéra. Az említett irányváltás nem csupán azt jelenti, hogy a korábbi megközelítés egy másik populációból vett mintával változatlan módon tovább vihető, hanem itt valóban egy új kutatási területről van szó, amelynek mások az elméleti keretei.

Az értekezés céljának (MTA doktora cím megszerzése) szempontjából figyelemre méltó, hogy pályázó nem korábbi munkáinak szintézisét nyújtotta be disszertációként, – ami elfogadott és meglehetősen elterjedt gyakorlat –, hanem egy új empirikus vizsgálat-sorozat alapján készítette el a dolgozatot. Ez feltétlenül méltánylandó, hiszen nem folyóiratok bírálóinak szűrőin már átjutott – és Csizér Kata esetében a nemzetközi tudományos közösség által értékelt és elismert – eredményekkel kívánja a tudományok doktora címet megszerezni, hanem eredeti, témaválasztásában is újszerű önálló munkával. Ez a döntése egyben a bírálót is megfosztja a korábbi, kiemelkedő idézettségű publikációkban megjelent eredmények méltatásának lehetőségétől és leszűkíti feladatait az adott mű értékelésére.

Az értekezés tárgya, tartalma, szűkebb kutatási területe

Az értekezés egy tudományos szempontból rendkívül lényeges kérdéssel foglalkozik. Különböző területek kutatási programjainak eredményei egybehangzóan mutatják, hogy a pedagógusok képzettsége és számos személyes tulajdonsága (gondolkodása, attitűdje, személyes episztemológiai nézetei, a hatékony tanításról, értékes tudásról alkotott véleménye stb.) az oktatás meghatározó tényezője. Az értekezés ezek közül a tanárok motivációját állítja a középpontba, ami így a pedagóguskutatás és a motiváció-kutatás metszetében helyezi el. A munka a nyelvtanárok motivációjának specifikus jellemzőit vizsgálja, és ezen a szálon a nyelvpedagógiával (alkalmazott nyelvészettel) is kapcsolatban van. Így eredményeivel legalább három kutatási területet gazdagíthat. A nyelvpedagógia és a motiváció-kutatás szervesen illeszkedik a szerző korábbi munkásságának fő irányába, míg a pedagóguskutatás viszonylag új eleme szakmai profiljának.

Az értekezés gyakorlati szempontból is releváns kérdésekkel foglalkozik. Többek között az idegennyelv-tanítás módszertanának fejlesztése és a pedagógusképzés is

hasznosíthatja. Különösképpen növeli a munka gyakorlati relevanciáját, hogy a magyarországi iskolai nyelvtanítás hatékonysága messze elmarad az elvárásoktól és mérvadó nemzetközi mutatóktól is.

Ami a dolgozat közelebbi tartalmát illeti, az empirikus vizsgálatok konkrétan négy kutatási kérdésre keresik a választ:

- 1. Hogyan látják az angoltanárok a motivációs folyamatokat?*
- 2. Miként vélekednek a saját és diákjaik motivációjáról?*
- 3. Hogyan írható le az angoltanárok tanulási és tanítási motivációja?*
- 4. Milyen tényezők befolyásolják a motivációs folyamatokat?*

E négy kérdés azonban messzebbre vezet, mint amit az értekezés címe ígér, hiszen vizsgálat kiterjed a tanárok tudására (1. kérdés), közvetlenül a vélekedéseire (2. kérdés), a tanárok motivációjára (3. kérdés) és a háttérváltozókkal való kapcsolatok elemzésére (4. kérdés).

Az értekezés szerkezete fő vonalait tekintve követi az empirikus vizsgálatokat bemutató munkák megszokott felépítését, a szakirodalmi áttekintést a módszerek leírása és az eredmények közlése követi, majd a művet egy összegző fejezet zárja. Ez utóbbi, rövid fejezet csak részben tölti be a megszokott diszkusszió szerepét.

Elméleti keretek, szakirodalmi áttekintés

Az értekezés, mivel tárgya eleve több átfogó kutatási terület metszetében helyezkedik el, elméleti megalapozás tekintetében számos forrásból meríthet. A szakirodalmi előzményeket felvázoló 2. és 3. fejezet él ezzel a lehetőséggel, és viszonylag részletesen, a disszertáció harmadánál is nagyobb terjedelemben foglalja össze az előzményeket. Egy monográfia terjedelmű munka, ellentétben az empirikus vizsgálatok eredményeit közlő folyóiratcikkekkel, lehetővé teszi a szakirodalmi háttér részletesebb bemutatását, amit az értekezés két önálló fejezetre bontva old meg: a 2. fejezet első része a már nagyrészt tankönyvi tudássá, enciklopédikus ismerettké nemesült elméleti kereteket vázolja fel, míg ugyanennek a fejezetnek a második része a disszertáció tárgyával kapcsolatos korábbi empirikus vizsgálatok eredményeit összegzi.

Az elméleti alapokat áttekintő 2. rész, bár nagyobb terjedelemben a klasszikus elméletekkel foglalkozik, korszerű szemléletű, külön részletezi az általános (pszichológiai) motivációs és a specifikus nyelvtanulási motivációs elméleteket. Ezen a ponton érdemes megemlíteni, hogy a szerző figyelmet fordít a tanár viselkedéséhez, személyiségéhez, tanítási stílusához kapcsolódó motivációra, ugyanakkor nem foglalkozik részletesebben a pedagógiai hatás elméleteivel, a pedagógusok egyéb releváns tulajdonságaival, gondolkodásával, vélekedésével, aminek a kontextusában elhelyezhetné a pedagógusok motivációját is, mint a hatékony tanítás egyik legfontosabb tényezőjét.

A nyelvtanulás-specifikus motivációból kiindulva érdekes gondolatmenet révén határolja körül vizsgálatának tárgyát, és alkotja meg a nyelvtanári (tanítási) motiváció koncepcióját (2.1. rész). Alapos az idegennyelv-tanulási motiváció elméleteinek áttekintése és kritikai értékelése (2.2. rész). A téma természetéből adódóan az áttekintett elméletek korábbi munkákban jelentek meg, de talán vannak olyan frissebb áttekintő elemzések, amelyekkel illusztrálni lehetett volna ezek mai tudományos státuszát. Nem kellőképpen kidolgozott annak a feltevésnek az elméleti-szakirodalmi megalapozása, mely szerint a tanárok motivációja hat munkájuk hatékonyságára. Ezt a hiányt részben

pótolják a 2.3. alfejezet egyes részei, amelyek a tanárok motivációjának empirikus vizsgálatával foglalkoznak, és bár nem közvetlenül ugyan, de a tanári munka hatásait áttekintő rész (2.4.) is tartalmaz ezzel összefüggő eredményeket.

Kevésbé illeszkedik a kitűzött kutatási feladat elméleti-szakirodalmi megalapozását szolgáló folyamatba a 3. fejezet, amelyik a nyelvtanulás (nyelvtudás) magyarországi helyzetét tekinti át. Jól illusztrálja azonban a dolgozatban bemutatott kutatómunka gyakorlati relevanciáját, és kontextusba helyezi a következő fejezetben elvégzett empirikus vizsgálatokat.

Az alkalmazott módszerek

Bár a dolgozatban alkalmazott kutatási módszerek (interjú, kérdőív) nem igényelnek különösebb indoklást, illetve szakirodalmi megalapozást, a szerző felidéz néhány munkát, amelyek ismertetik e módszereket (4. fejezet). Megjegyzem, ezek többsége széles körben használt tankönyv (kézikönyv), és ha már a szerző szükségesnek tartotta a módszerek irodalmával foglalkozni, lehetett volna néhány igényesebb, frissebb nemzetközi szakkönyvre is hivatkozni.

A disszertációban bemutatott adatgyűjtés a feltáró-leíró jellegű vizsgálatok logikáját követő három fázisra bomlik. A szerző az interjú módszerével (10 fő) feltérképezte a vizsgálni kívánt problémát, ennek tapasztalatai és a szakirodalomból megismert eredmények alapján elkészült a kérdőív első változata. Ezt egy „próbakutatás”-nak nevezett kisebb mintás (52 fő) vizsgálatban alkalmazta, majd annak újabb tapasztalatait figyelembe véve sor került a végleges kérdőív elkészítésére, és egy szélesebb körű „fő kutatás”-nak nevezett (202 fő) adatfelvételre. A mintavétel egyik esetben sem volt reprezentatív, és az adatfelvételre mindkét esetben online eszközzel került sor.

A módszerek bemutatása kellőképpen részletes, megfelel a reprodukálhatóság követelményeinek. Az adatok feldolgoása mind a kvalitatív, mind a kvantitatív módszerek tekintetében megfelel a tudományos normáknak.

Új tudományos eredmények

A disszertáció az eredményeket a módszereknél megismert logika szerint mutatja be. Egy-egy fejezetet (5.-7. fejezetek) szentel az interjúk, a próbakutatás és a fő kutatás eredményeinek.

Az interjúk eredményeinek közlésére (5. fejezet) az egyes kérések szerint csoportosítva kerül sor, gazdagon illusztrálva a megkérdezett tanárok válaszaiból vett idézetekkel. A fejezet meglehetősen terjedelmes, közel 50 oldal, alapvetően leíró jellegű, érzékletesen visszaadja a nyelvtanárok körében élő vélekedéseket. Ugyanakkor hiányolom, hogy itt nem került sor a „nyers adatok”, azaz az interjúalanyoktól származó szövegek kellő mélységű tudományos igényű összegzésére, tömörítésére. Ennél többet ígért a módszerek részben leírt feldolgozás. Pozitívumként azonban érdemes azt is megjegyezni, hogy a szövegek felidézése nem öncélú, rendszeresen sor kerül az irodalomból ismert megállapításokkal való összevetésre. A fejezet mindössze egy összegző jellegű táblázatot tartalmaz (5. táblázat: A motiváció lehetséges meghatározásai), és számomra nem érthető, miért került a nyelvtanulási tapasztalatokkal

kapcsolatban felmerült témák egy oldalánál is rövidebb táblázata a 4. függelékbe. De, végül is elfogadható a szerzőnek az az álláspontja, hogy az interjúk alapján nem kívánt új elméleti általánosításra jutni (új modellt javasolni), hanem e fázissal csak a kérdőívek kidolgozását szándékozott megalapozni. Ha így nézünk a fejezetre, nagyon igényes megalapozást látunk.

A próbakutatás eredményeit közlő (6.) fejezet felépítése érdekes, a függő változók (motivált tanítás) és a független változók (a motivációt befolyásoló tényezők) részletesebb elemzésével indul. Kissé zavaró, hogy a szerző egy főkomponenselemzéssel indokolja a motivált tanári viselkedés és szakmai fejlődés két dimenzióra bontását (153. o.) de ennek dokumentálására itt nem kerül sor. A reliabilitásmutatók, illetve az itemanalízis eredményeinek bemutatása korrekt, jól látható, hogy mely kérdések nem illeszkednek az adott dimenziókba. Pontos továbbá a kérdőívek továbbfejlesztési folyamatának (új kérdések beillesztésének) leírása is. Bár ez a próbakutatás eredményeit bemutató fejezet is inkább csak előkészítő jellegű, számos érdekes részeredményt tartalmaz, például a megvizsgált változók összefüggése tekintetében.

A 7. fejezet az előzőben megismert módon tekinti át a fő kutatás eredményeit. Ebben a fejezetben láthatjuk beérni az alapos előkészítő munkák gyümölcseit: a szerző 12 jó reliabilitásmutatókkal rendelkező skálával vághat neki a további elemzéseknek. A fejezet első része az egyes skálák eredményeit tekinti át, és külön részletezi a demotivációs tényezőket. A demotiváció szerkezetét faktorelemzés segítségével térképezi fel. Ezen a ponton a gondolatmenet kissé nehezen követhetővé válik. Mivel az állításoknak csak a sorszáma látszik, nehéz kibogozni, mit is rejt a klaszterelemzéshez készített négy skála (181. o.). A 19. táblázatban szereplő változók számozása megkönnyítette volna a helyzetet. A klaszterelemzés eredményeként kapott dendrogram megtekintéséhez ismét a függelékhez kell lapozni, de mivel azon is csak számok szerepelnek, nehéz az értelmezése. Itt számomra hiányzik a klaszterelemzés alkalmazásának alaposabb indoklása és az eredmény részletesebb interpretálása egyaránt. A háttérváltozók szerepének áttekintését segítette volna az eredmények grafikus megjelenítése. Figyelemre méltó a motivált tanítási viselkedést és a motivált szakmai fejlődést meghatározó tényezők szerepének regressziós elemzése csoportonként. A statisztikai elemzések olvasásán edződött szem könnyen áttekinti a 28. táblázatban szereplő béta értékeket, azonban szemléletesebb lett volna az r^2 értékek feltüntetése, mivel e szorzatok közvetlenül mutatják az adott változóval magyarázható variancia arányát (a 29. táblázatban is). A fő kutatás eredményeinek összefoglalása, viszonylag rövidre sikerült, ahhoz képest, hogy ez a fejezet mutatja be a dolgozat empirikus részének a lényegét, az új kutatási eredményeket. Mindamellet ezt a hiány pótolja a teljes kutatási folyamat eredményeinek együttes összefoglalása.

Talán a kvalitatív és kvantitatív eredményközlés különbségeiből is következik, hogy a két utóbbi fejezet terjedelme együtt nagyjából annyi (20+30 oldal), mint az interjúkat bemutató 5. fejezet, de tulajdonítható ez az aránytalanság a fő kutatásban rejlő lehetőségek kihasználatlanságának is.

A 8. fejezet összefoglalja és kritikusan értékeli az elvégzett vizsgálatok eredményeit. Talán itt lett volna a helye annak is, hogy a szerző a bevezetőben feltett kutatási kérdésekre adható konkrét válaszokat összefoglalja, ez azonban ilyen konkrét formában elmaradt.

Véleményem szerint a dolgozatban bemutatott munka legfőbb tudományos eredménye

- a nyelvtanári motiváció pontos értelmezése,
- a kérdőív alapos fejlesztési folyamat során történő elkészítése,
- a nyelvtanári motiváció két fő dimenziójának (motivált tanítási viselkedés és motivált szakmai fejlődés) megkülönböztetése, és
- a nyelvtanári motivációt meghatározó tényezők részletes feltérképezése.

Ezek az eredmények a nyelvtanulási motiváció eredményeit közlő élvonalbeli folyóiratokban való megjelentetésre méltóak (amennyiben ez még nem történt meg).

Gyakorlati relevancia, társadalompolitikai, oktatáspolitikai következtetések

Egy tudományos értekezés értékelésénél természetesen nem lehet meghatározó szempont az eredmények közvetlen hasznosíthatósága. Egy alkalmazott társadalomtudományi munka esetében azonban óhatatlanul felmerül a kérdés, milyen eligazítást nyújtanak az eredmények a gyakorlat számára. Kínálnak-e útmutatást a gyakorlat megváltoztatásához, a negatív trendek megfékezéséhez, a kitörési pontok megtalálásához? Úgy gondolom, a dolgozatban bemutatott eredmények közelebb visznek bennünket a sajátos magyarországi helyzet, a nyelvtanulással kapcsolatos problémák jobb megértéséhez, a diagnózis elvégzéséhez és a cselekvési terv meghatározásához. Még fontosabb azonban, hogy a szerző a kérdőívek kidolgozásával olyan eszközt ad a gyakorlati szakemberek kezébe, amelyekkel fel lehet tárni a nyelvtanári motiváció regionális különbségeit, monitorozni lehet annak időbeli alakulását, fel lehet mérni egyes beavatkozások hatását.

Az értekezés hiányosságai, a további kutatás feladatai

Az értekezés végén a szerző maga is összefoglalja az elvégzett kutatómunka általa meglátott hiányosságait, és nehéz ehhez az elmélyülten kritikus gondolatsorhoz újabb elemeket hozzátenni. Talán annyit megjegyeznék, hogy az a sajátos kontextus, amelyben a magyarországi nyelvtanárok dolgoznak, egyben érdekes lehetőségeket is kínál a tudományos kutatás számára, különösen, ha az eredményeket sikerülne egy nemzetközi összehasonlító vizsgálat kontextusában elhelyezni, az adatfelvételt más országokban megismételni.

Nem annyira hiányosság, mint inkább kihasználatlan lehetőség, hogy a szerző nem élt az adatok elemzésének néhány újabb nem csupán divatos, de a mélyebb összefüggések megértésének és a változók kapcsolatrendszerének szemléletesebb bemutatására is alkalmas lehetőségével, például a megerősítő faktoranalízis (CFA) és a strukturális egyenletekkel való modellezés (SEM) alkalmazásával. A dolgozatban egyébként sem kap szerepet az adatok vizualizációja, az eredmények grafikus megjelenítése.

Összegzés, állásfoglalás

Az előzőekben megfogalmazott értékelés alapján összegzőként megállapítom, hogy Csizér Kata akadémiai doktori értekezése minden tekintetben megfelel a tudományos dolgozatokkal szemben támasztott követelményeknek.

Eredeti, korábban tudományos eszközökkel még nem vizsgált kérdéseket vet fel, és azokat saját vizsgálatai keretében elvégzett adatfelvételre épülő elemzésekkel válaszolja meg. Alapos fejlesztő munkával új mérőeszközöket készített a nyelvtanári motiváció vizsgálatára, elkülönítette annak fontosabb formáit, és azonosította a nyelvtanári motivációt befolyásoló tényezőket.

Az értekezésben bemutatott eredmények nemcsak tudományos értékük miatt figyelemre méltóak, hanem gyakorlati jelentőségüket tekintve is rendkívül fontosak. Nagy horderejű, a nyelvoktatás egészét befolyásoló szakmai, oktatáspolitikai döntések alapjául szolgálhatnak.

A munka tudományos eredményeit messzemenően elegendőnek tartom az MTA doktora cím megszerzéséhez. A nyilvános vita kitűzését feltétlenül javaslom, továbbá melegen támogatom továbbá az MTA doktora cím odaítélését.

Szeged, 2021. június 5.

Csapó Benő, DSc
egyetemi tanár